

Paul A. Shapiro, *The Kishinev Ghetto, 1941-1942. A Documentary History of the Holocaust in Romania's Contested Borderlands*¹. With chronology by Radu Ioanid and Brewster Chamberlin and translations by Angela Jianu. Tuscaloosa, AL: University of Alabama Press, 2015. 280 pp., 11 Fig., 1 Map. ISBN: 978-0-8173-1864-2.²

„În momentul în care evreii din Chișinău au fost aliniați, gata pentru a fi conduși la moarte, când una dintre mamele vârstnice își îmbrățișa fiul, plângând, unii dintre creștini, vecini de o viață sau chiar prieteni, zbugheau în față să-i smulgă bocceaua din mână sau căciula pe care o purta. Soldații râdeau, în parte amuzați, în parte șocați: și de ce nu, sărmanii de ei, care își vărsau sângele pentru țară, de ce nu ar trebui ei să aibă dreptul să prade, ca orice bun creștin? Pentru acești creștini care locuiau în ghetou, omorurile zilnice a câteva sute de evrei era nimic altceva, decât un mijloc acceptat de a-și câștiga existența...” (p. 146). Acesta este un extras dintr-o mărturie a unui supraviețuitor din ghetoul din Chișinău (autorul folosește varianta rusă – Kishinev), care descrie fațetele crunte ale cotidianului dramatic al evreilor basarabeni, la care au luat parte atât victimele și agresorii, cât și martorii oculari. În perioada Holocaustului care a avut loc în teritoriile Basarabiei și Transnistriei, aflate sub administrație română în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, evreii chișinăueni, de rând cu alte mii de evrei din orașele și satele din apropiere, au trecut prin suferințe enorme și au plătit cu prețul vieții.

¹ Cartea a apărut recent în traducerea română: Paul A. Shapiro, *Ghetoul din Chișinău, 1941-1942. O istorie documentară a Holocaustului în interiorul frontierelor contestate ale României*, București, 2016

² Recenzia a fost publicată în limba engleză în: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas: jgo.e-reviews* 2016, no. 2 (<http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/jahrbucher-fur-geschichte-osteuropas/jgo-e-reviews-2016/2/ReviewMonograph269261215>). Traducere de Elena Dobrenco.

Paul A. Shapiro a scris o carte despre ghetoul din Chișinău, unul dintre cele peste o sută de ghetouri care s-au răspândit ca ciuperci-le după ploaie pe teritoriul Basarabiei și Transnistriei în vara anului 1941 și după, dar cu propria sa istorie izbitoare, reconstituită cu multă dibăcie șaptezeci și cinci de ani mai târziu. Ghettoizarea făcea parte dintr-un plan mai larg de „purificare etnică” a evreilor de pe teritoriul României, care fusese pus în aplicare în mod prioritar imediat după ocuparea celor două regiuni plasate sub controlul militar, civil și economic al României. Evreii erau considerați extrem de periculoși pentru siguranța statului, aceasta datorită simpatiilor presupuse față de ideile comuniste, care cunoscuseră o creștere în popularitate în perioada interbelică, în special după evacuarea administrației și Armatei Române din Basarabia în iunie 1940. Într-adevăr, actele oficiale românești din perioada premergătoare evacuării indicau lipsa de loialitate a evreilor basarabeni și prognozau o „trădare” iminentă a acestora, „mai puțin patrioți” și „mai comuniști” decât alți localnici. Din această perspectivă, atitudinea evreilor nu era nicidecum explicată prin politica antievreiască discriminatorie și de izolare, pusă în aplicare în mod constant și eficient în România în perioada interbelică.

Această carte este valoroasă din cel puțin trei motive. În primul rând, ea completează lacuna cunoștințelor privind Holocaustul din România, care nu poate fi înțeles și asumat în totalitate fără a se cunoaște istoria ghetoului din Chișinău – o piesă importantă dintr-un puzzle complex al exterminării evreilor basarabeni. Până astăzi, istoria ghetoului din Chișinău, care existase pentru o perioadă de doar trei luni (iulie-octombrie 1941), era un segment necunoscut al sorții tragice a comunității evreiești din Chișinău, care a fost izolată, deposedată, jefuită, dispersată și, într-un final, distrusă. Cele întâmplate evreilor din Chișinău și din satele din apropiere în primele luni după intrarea trupelor române și germane în oraș au avut loc cu antrenarea instituțiilor militare și civile, dar și a locuitorilor de rând, implicați și ei în distrugerea și exterminarea acestora. Pe lângă dezvoltarea strategiilor de supraviețuire zilnică, a practicilor de muncă forțată, precum și a rolului Comitetului evreiesc al ghetoului, cartea scoate din anonimat și atitudinea localnicilor ne-evrei care, după cum rezultă din pasajul citat mai sus, au profitat de tragedie pentru a prăda și jefui evreii de bunurile lor. Acesta este o dovadă în plus întru susținerea argumentului, elaborat pe larg în cartea recentă a Dianei Dumitru despre atitudinea de ură constantă a ne-evreilor față de evreii din Basarabia,

manifestată în perioada interbelică, în comparație cu atitudinea mai tolerantă a ne-evreilor din Transnistria, fapt care demonstrează rolul crucial al politicii de stat în formarea atitudinii față de evrei în perioada războiului (a se vedea Diana DUMITRU, *The State, Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust. The Borderlands of Romania and the Soviet Union*, New York, 2016).

Al doilea motiv pentru care această carte are o valoare aparte este studiul de caz despre ghetoul din Chișinău (între alte câteva intervenții despre ghetoul din Chișinău, a se vedea Avigdor SHACHAN, *Burning Ice. The Ghettos of Transnistria*, Boulder, CO, New York, 1996, pp. 94-100), care contribuie la o mai bună înțelegere a istoriei exterminării evreilor, un fenomen răspândit pe larg în perioada războiului în Europa de Est și, în special, în fosta U.R.S.S., care s-a bucurat mai puțin de atenția cercetătorilor. Impunerea politicii de ghettoizare care a afectat comunitatea, familia și individul deopotrivă, etapele creării ghetoului, structura internă, principiile (mai bine spus, lipsa acestora) și deficiențele de organizare a acestuia scot la iveală modul în care funcționau legile care împingeau oamenii la moarte sau îi lăsau supraviețuitori, practicile instituționale care le determinau existența, strategiile de supraviețuire adoptate în interiorul ghetoului și în afara acestuia. Este prezentată o analiză spațială a Chișinăului la scară largă, care cuprinde ceea ce se găsea dincolo de pereții ghetoului atât în sens geografic, cât și în sens de diversitate a experiențelor cotidiene. Lipsa unor instrucțiuni de administrare a ghetourilor, trecute în câteva rânduri în subordinea unităților militare, a organelor polițienești și administrative, demonstrează un management dezorganizat al ghetoului, fapt care a avut drept consecință evitarea responsabilității pentru executarea și torturarea evreilor, pe de o parte, și posibilitățile limitate ale evreilor de a exploata hotarele geografice și sociale în încercarea de a supraviețui, pe de altă parte.

În cele din urmă, dar nu în ultimul rând, cartea permite cititorului să reflecteze, de rând cu autorul, dar și de sine stătător, asupra multiplelor aspecte ale istoriei ghetoului din Chișinău prin probarea surselor primare variate. Cele 49 de documente din diverse arhive și în diferite limbi, minuțios selectate și sistematizate de către autor, demonstrează abundența bazei documentare pentru ghetoul din Chișinău în comparație cu alte ghetouri din Basarabia și Transnistria, precum și adaugă valoare studiului de o sută de pagini inclus în cartea de față. Meandrele celor peste douăzeci de ani de documentare, descrise

de către autor în introducere, sunt un ghid metodologic de o importanță majoră, în special pentru tinerii cercetători din domeniu, dar și pentru publicul larg, despre modul în care sensibilitatea subiectului influențează cercetările despre Holocaust, rezistența ierarhiei din arhive, precum și despre specificul cercetării de arhivă referitor la regiunile de frontieră. Aceste observații clarifică, de exemplu, întrebarea despre sursele documentare dispersate în diferite arhive regionale și centrale din Chișinău, Odesa, Cernăuți, Nicolaev și Vinnița. Mai mult, este demonstrat caracterul transnațional al Holocaustului din Europa de Sud-Est, atât din punct de vedere al documentării, cât și al colectării declarațiilor martorilor oculari.

În afară de aspectele menționate mai sus, sunt abordate și cele despre furtul și jaful bunurilor evreilor de către funcționarii civili și militari români și germani, cu participarea locuitorilor ne-evrei, precum și confiscările, apoi „românizarea” proprietăților evreiești, aplicate de instituțiile statului. Depistarea furtului neautorizat și a însușirii și distribuirii ilegale a proprietăților evreiești a avut drept consecință numirea de către mareșalul Antonescu a unei comisii de cercetare a cazului, care a emis două rapoarte ample asupra abuzurilor administrative din ghetou (doc. 43 și 44). Din moment ce bunurile luate de la evreii care locuiau în ghetou sau erau admiși temporar acolo înainte de a fi deportați în Transnistria nu erau inventariate, este dificil de a depista soarta acelor. Dosarele Securității, recent consultate de noi în Arhivele CNSAS din București, la fel demonstrează că oficialii de rang înalt responsabili de administrarea ghetoului erau direct implicați în „jaful organizat” al bunurilor evreilor, fapt descris cu acuratețe în rapoarte. De fapt, în toamna anului 1941, crearea unei întregi rețele de oficiali transnistreni și basarabeni care în perioada războiului făceau contrabandă cu bunuri și obiecte prețioase din regiune se afla în stadiu incipient.

Deportarea evreilor din ghetoul din Chișinău a însemnat, pentru cei peste 11 000 de evrei, drumul spre moarte al acestora: în mai 1942, la Chișinău rămăseseră doar 257 din totalul de 425 de evrei aflați în întreaga Basarabie (pp. 82-83). De rând cu deportările la scară locală ca parte a schemei de exterminare a evreilor la nivel de stat, documentele scot în evidență situația din locuri speciale, precum spitalul de boli mintale din Costiujeni, de unde 48 din cei 53 de pacienți evrei, atestați documentar prin declarațiile diverselor instituții de stat ca fiind sănătoși din punct de vedere fizic, au fost deportați și ei în

Transnistria (doc. 47-49). Este de-a dreptul șocantă exterminarea fiecărui evreu, care ajungea până la extreme, precum și acțiunile criminale întreprinse de făptași, conștienți de consecințele acțiunilor sale.

Apariția acestei cărți este extrem de actuală, în contextul în care Holocaustul din Europa de Est continuă să fie sistematic negat și denaturat de o parte a cercetătorilor din regiune care „ajută” la menținerea subiectului complicității în Holocaust în tiparele tabu. Mai mult, cartea răspunde necesităților stringente de sensibilizare a publicului larg cu privire la crimele comise față de evrei de către militarii germani și români, precum și de către oficialii civili, de pe urma cărora au beneficiat și locuitorii ne-evrei. Ținând cont de faptul că volumul a fost tradus și publicat la Editura Curtea Veche în 2016 în limba română, ne exprimăm convingerea că această carte va contribui la asumarea Holocaustului de către publicul larg din România, Republica Moldova și Ucraina drept parte a trecutului regiunii, dar și a trecutului comun al acesteia.

Svetlana SUVEICA,
Regensburg/Chișinău